

Trudne pojednanie

Dyplomacja w procesie normalizacji
stosunków amerykańsko-wietnamskich

Małgorzata Pietrasiak

Contemporary Asian Studies Series

 WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Trudne pojednanie

Dyplomacja w procesie normalizacji
stosunków amerykańsko-wietnamskich

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Trudne pojednanie

Dyplomacja w procesie normalizacji
stosunków amerykańsko-wietnamskich

Małgorzata Pietrasiak

Contemporary Asian Studies Series

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO
Łódź 2017

Małgorzata Pietrasiak – Uniwersytet Łódzki
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Studiów Azjatyckich
90-131 Łódź, ul. Narutowicza 59a

RECENZENCI

Tadeusz Dmochowski, Robert Jakimowicz

REDAKTOR INICJUJĄCY

Agnieszka Kałowska

REDAKCJA JĘZYKOWA

Bożena Walicka

SKŁAD I ŁAMANIE

Bożena Walicka

KOREKTA TECHNICZNA

Leonora Wojciechowska

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/tanya.rozhnovskaya

Wydrukowano z gotowych materiałów dostarczonych do Wydawnictwa UŁ

© Copyright by Małgorzata Pietrasiak, Łódź 2017
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2017

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08087.17.0.M

Ark. druk. 19,375

ISBN 978-83-8088-793-0
e-ISBN 978-83-8088-794-7

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

Wykaz ważniejszych skrótów	7
Wstęp.....	9
Rozdział 1. Tło polityczne i historyczne relacji wietnamsko-amerykańskich.....	22
1.1. Polityka amerykańska wobec Indochin do i w czasie drugiej wojny światowej.....	24
1.2. „Neutralna” polityka USA wobec rosnącego konfliktu w Wietnamie	32
1.3. Początek zimnej wojny w Azji.....	40
1.4. Sytuacja w Wietnamie po konferencji genewskiej	51
1.5. Interwencja amerykańska	62
1.6. Zakończenie konfliktu wietnamskiego	72
1.7. Porozumienia paryskie	76
1.8. Zmiana układu sił w Indochinach po wycofaniu się wojsk amerykańskich	79
Rozdział 2. Fiasko pierwszych prób porozumienia	88
2.1. Zjednoczenie Wietnamu i pierwsze próby normalizacji stosunków wietnamsko-amerykańskich	89
2.2. Sytuacja międzynarodowa pod koniec lat 70. XX wieku	95
2.3. Załamanie się rozmów ze Stanami Zjednoczonymi	99
2.4. Początek reform <i>doi moi</i>	103
2.5. Nowe kierunki polityki zagranicznej Wietnamu	109
2.6. Proces normalizacji w okresie prezydentury Ronalda Reagana i George’a H. Busha ...	115
Rozdział 3. Od nawiązania stosunków dyplomatycznych do Dwustronnego Porozumienia Handlowego	123
3.1. Przełom w okresie prezydentury Billa Clintona. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych	124
3.2. Zewnętrzne bodźce procesu normalizacji stosunków wietnamsko-amerykańskich (po 1995 roku).....	130

3.3. VIII Zjazd KPW, kryzys finansowy i nowe zadania międzynarodowe	132
3.4. W kierunku podpisania BTA	140
3.5. Wizyta prezydenta USA Billa Clintona w Wietnamie.....	147
3.6. Zmiany i kontynuacja w polityce George'a W. Busha	148
Rozdział 4. XXI wiek i nowy sojusz w regionie Azji i Pacyfiku?	155
4.1. Polityka amerykańska w regionie Azji Wschodniej.....	156
4.2. Pozycja regionalna Wietnamu.....	161
4.3. Współpraca amerykańsko-wietnamska w zakresie bezpieczeństwa i obronności	169
4.4. Współpraca w ramach energetyki nuklearnej	184
4.5. Spuścizna wojny wietnamskiej	186
4.5.1. Agent Orange	186
4.5.2. POW/MIA	197
4.6. Konflikt na Morzu Południowochińskim.....	202
Rozdział 5. Pozostałe dziedziny współpracy: gospodarcza, naukowa i kulturalna na początku XXI wieku	216
5.1. Podstawy funkcjonowania zreformowanej gospodarki wietnamskiej	217
5.2. Wstąpienie Wietnamu do WTO i dalszy rozwój dwustronnej współpracy gospodarczej.....	220
5.3. Amerykańsko-wietnamska współpraca gospodarcza w drugiej dekadzie XXI wieku ..	226
5.4. Problemy w stosunkach gospodarczych.....	233
5.5. Partnerstwo Transpacyficzne.....	237
5.6. Procesy demokratyzacyjne, prawa człowieka i wolności religijne	240
5.7. Amerykańska krytyka przestrzegania praw człowieka w Wietnamie.....	243
5.8. Pozostałe dziedziny współpracy wzajemnej: edukacja, nauka, ochrona zdrowia, turystyka	248
5.9. Inicjatywa Dolnego Biegu Mekongu	256
Podsumowanie i wnioski	261
Kalendarium procesu normalizacji	273
Indeks osobowy	281
Bibliografia	289
Spis map, tabel, wykresów	307
O autorce	309

Wykaz ważniejszych skrótów

ADB	Asian Development Bank (Azjatycki Bank Rozwoju)
AFTA	ASEAN Free Trade Area (Strefa Wolnego Handlu ASEAN)
APEC	Asia-Pacific Economic Co-operation (Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku)
ARF	ASEAN Regional Forum (Forum Regionalne ASEAN)
ASEAN	Association of South-East Asian Nations (Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej)
BIZ/FDI	Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne/Foreign Direct Investment
BTA	Bilateral Trade Agreement (Dwustronna Umowa Handlowa)
CEPT	Common Effective Preferential Tariff (Wspólna Efektywna Taryfa Preferencyjna)
DAA	Developmental Assistance Account (Raport Wsparcia Rozwojowego)
DPD	Defence Policy Dialog (Dialog Polityczny nt. Obronności)
DRW	Demokratyczna Republika Wietnamu
EAS	East Asia Summit (Szczyt Azji Wschodniej)
EASR	East Asia Strategy Report (Raport nt. Strategii wobec Azji Wschodniej)
ECA	Economic Cooperation Administration (Administracja Współpracy Gospodarczej)
ECAFE	The Economic Commission for Asia and the Far East (Komisja Gospodarcza ONZ ds. Azji i Dalekiego Wschodu)
ESF	State Department's Economic Support Fund Account (Departament Ekonomiczny Stanu)
FTA	Free Trade Area (Strefa Wolnego Handlu)
FTAAP	Free Trade Area of the Asia-Pacific (Strefa Wolnego Handlu Azji i Pacyfiku)
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade (Układ Ogólny w sprawie Taryf Celnych i Handlu)
GSP	General System of Preference (Ogólny System Preferencji)
IMET	International Military Education and Training (Międzynarodowa Edukacja Wojskowa i Szkolenia)
ITAR	International Traffic in Arms Regulations (Międzynarodowe Regulacje Dotyczące Przewozu Broni)
JAC	Joint Advisory Committee (Wspólny Komitet Doradczy)
KC	Komitet Centralny
KPW	Komunistyczna Partia Wietnamu
KPZR	Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
LMI	Lower Mekong Initiative (Inicjatywa Dolnego Biegu Mekongu)
MAAG	Military Assistance Advisory Group (Grupa Amerykańskich Doradców Wojskowych)
MACV	Military Assistance Command Vietnam (Amerykańskie Dowództwo Wojskowe w Wietnamie)

MDAP	Mutual Defence Assistance Program (Program Pomocy Wzajemnej na Cele Obronne)
MFW	Międzynarodowy Fundusz Walutowy
MIA	Missings in Action (zaginieni w akcji)
MIGA	Multilateral Investment Guarantee Agency (Agencja Wielostronnych Gwarancji Inwestycji)
MKNiK	Międzynarodowa Komisja Nadzoru i Kontroli
NFWWP	Narodowy Front Wyzwolenia Wietnamu Południowego
NTR	Normal Trade Relations
NSC	National Security Council (Narodowa Rada Bezpieczeństwa)
ODA	Official Development Assistance (Oficjalna Pomoc Rozwojowa)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju)
OSS	Office of Strategic Services (Biuro Służb Strategicznych)
OPIC	Overseas Private Investment Corporation (Korporacja Prywatnych Inwestycji Zagranicznych)
PACOM	Pacific Command (Dowództwo Pacyfiku)
POW	Prisoners of War (jeńcy wojenni)
PPW	Partia Pracujących Wietnamu
PSDD	Political, Security and Defence Dialog (Dialog nt. Polityki Bezpieczeństwa i Obronności)
RB ONZ	Rada Bezpieczeństwa ONZ
RWPG	Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej
SEATO	South East Asia Treaty Organization (Pakt Południowo-Wschodniej Azji)
SRW	Socjalistyczna Republika Wietnamu
TPA	Trade Promotion Authority (Urząd Promocji Handlu)
TPP	Trans-Pacific Partnership (Partnerstwo Transpacyficzne)
UNDP	United Nations Development Programme (Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju)
USAID	United States Agency for International Development (Agencja Stanów Zjednoczonych ds. Rozwoju Międzynarodowego)
VNQDD	Viet Nam Quoc Dan Dang (Wietnamska Partia Nacjonalistyczna)
WTO	World Trade Organization (Światowa Organizacja Handlu)
VEF	Vietnam Education Foundation (Wietnamski Fundusz Edukacyjny)

Wstęp

Kilka słów o historii wzajemnych relacji

Pierwszy konsulat we Francuskich Indochinach Amerykanie otworzyli 9 grudnia 1907 r. w Sajgonie. Wcześniej, od 1889 r., w tym mieście istniało amerykańskie biuro gospodarcze. Dodatkowe konsulaty Stanów Zjednoczonych mieściły się w Hanoi (od 1947 r.) oraz Hue (od 1957 r.)¹.

W roku 1950 r. USA ustanowiły stosunki z Wietnamem, którego niezależność była znacznie ograniczona. Był on wówczas częścią Unii Francuskiej na podstawie umowy podpisanej przez cesarza Bao Daia i prezydenta Francji Vincenta Auriola 8 marca 1949 r., która zezwalała na utrzymywanie misji dyplomatycznych w Chinach, Syjamie i Stanach Zjednoczonych². Niepodległy Wietnam w ramach Unii Francuskiej miał mieć zagwarantowaną jedność terytorialną i autonomię wewnętrzną, ale w sprawach międzynarodowych i bezpieczeństwa, w tym szkolenia armii, podlegał Francji. Sytuacja ta nie spotkała się z aprobatą wietnamskich nacjonalistów, których przywódca, wywodzący się z ruchów komunistycznych, Ho Chi Minh wezwał do walki i stanął na czele wietnamskiej partyzantki. Przez dwie kolejne dekady w podzielonym na dwa organizmy państwie trwała zacięta wojna. Stany Zjednoczone nie uznały Demokratycznej Republiki Wietnamu ze stolicą w Hanoi i przez cały czas utrzymywały ambasadę w Wietnamie Południowym, wspierając ten kraj w walce z Północą. Splot niekorzystnych wydarzeń w regionie, z punktu widzenia interesów amerykańskich, spowodował że USA na długie lata ugrzęzły w wojnie na Półwyspie Indochińskim. Te wydarzenia to: proklamowanie Chińskiej Republiki Ludowej, wojna koreańska i obawa o przejmowanie władzy przez komunistów w kolejnych państwach Azji Wschodniej³.

¹ <https://history.state.gov/countries/vietnam> [dostęp 21.05.2016].

² *The Elysee Agreement: Exchange of Letters between President Auriol of France and H.M. Bao Dai*, [w:] *Vietnam Crisis. A Documentary History*, Vol. 1: 1940–1956, ed. A.W. Cameron, London 1971, s. 120–125.

³ *Critical Situation in the Far East*, CIA, 12.10.1950, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0001166750.pdf [dostęp 21.05.2016].

Początkowo sympatia Ameryki kierowana była w stronę Wietnamu i wynikała z akceptacji ruchów narodowowyzwoleńczych w Indochinach oraz niechęci wobec Francuzów. Jednak z czasem – w wyniku ideologicznych przesłanek, na których opierał się konflikt zimnowojenny – USA odwróciły się od Wietnamu, a relacje wzajemne obu państw stały się wrogie. Zimnowojenny konflikt, który w Indochinach przybrał postać gorącej wojny, był szeroko analizowany. Na ten temat powstało wiele wartościowych monografii, do których autorka odwołuje się w pierwszym (historycznym) rozdziale książki.

Mimo że praca dotyczy okresu współczesnego, należy również zwrócić uwagę na obciążenia historyczne, ważące w całym procesie dochodzenia do dzisiejszego etapu wzajemnych relacji między USA i Wietnamem. Na początku 1964 r. Waszyngton ogłosił nałożenie embarga handlowego i gospodarczego na Demokratyczną Republikę Wietnamu (Wietnam Północny), oskarżając to państwo o ingerencję w sprawy południowego sąsiada i zamiar przekształcenia całego Wietnamu w państwo komunistyczne. Dopiero w 1975 r. Stany Zjednoczone zamknęły swoją ambasadę w Sajgonie i ewakuowały jej personel tuż przed wejściem sił komunistycznych do stolicy Wietnamu Południowego. W tym samym roku, kiedy władzę w całym Wietnamie Południowym przejęli komuniści, by w 1976 r. zjednoczyć państwo w oparciu o idee komunistyczne, embargo rozszerzono na cały kraj.

Współczesny etap relacji wietnamsko-amerykańskich rozpoczął się w pierwszej połowie lat 90. XX w., kiedy oba państwa postanowiły zakończyć etap wrogości i wzajemnych oskarżeń z okresu wojen indochińskich i rozwijać normalne stosunki dyplomatyczne. Systematycznie wzmacniały kontakty gospodarcze, polityczne oraz w sferze wojskowości i bezpieczeństwa. Dla obu stron obecność amerykańska w regionie Azji Południowo-Wschodniej jest ważna, ponieważ może zbalansować rosnącą pozycję Chin. Wietnam wykazał się tu sporą dozą pragmatyzmu, co nie oznacza, że zapomniał krzywdy z okresu drugiej wojny indochińskiej i wyzbył się wszelkich obaw związanych z amerykańskim „imperializmem”.

Poszukiwanie takich rozwiązań, by mimo bliskiego sąsiedztwa z Chinami i pewnej tradycyjnej zależności od Pekinu, wzmocnić swoją pozycję, było wyznacznikiem wietnamskich zabiegów dyplomatycznych. Spojrzenie na relacje amerykańsko-wietnamskie przez pryzmat interesów chińskich w regionie pozwala, z jednej strony, wskazać na sposoby zachowania się Wietnamu w relacjach regionalnych – jego prób realizacji suwerennej polityki, zgodnej z własnymi interesami politycznymi niezależnie od woli „wielkiego brata”; tak można określić i obecne, i historyczne stosunki z USA. Z drugiej strony – perspektywa ta pozwala opisać szerszy kontekst ewolucji układu sił w regionie. Nie sposób bowiem analizować relacji Wietnamu z żadnym podmiotem stosunków mię-

dzynarodowych, abstrahując od czynnika chińskiego. Dlatego też wątek ten będzie obecny w podjętej analizie.

Pewnych wyjaśnień wymaga sam tytuł książki – wzajemne pojednanie sugeruje podjęcie tematu z punktu widzenia konstruktywizmu społecznego, ale ja inaczej postrzegam dążenie do pojednania obu stron. Dla lepszego zobrazowania mojej motywacji wyboru tytułu posłużę się cytatem z książki Alexandra Wendta: „W końcu, jak pokazuje przykład z wrogiem, to, co naprawdę ma znaczenie w definiowaniu roli, nie jest instytucjonalizacją, lecz stopniem wzajemnej zależności lub »zażyłości« pomiędzy jaźnią i innym”⁴. Przechodzenie z roli wroga do roli przyjaciela jest obecne w stosunkach międzynarodowych – nikt nie jest ani wiecznym wrogiem, ani wiecznym przyjacielem. Dalej Wendt zwraca uwagę, że

po pierwsze, interes własny nie oznacza bycia nieświadomym interesów „innego”. Branie pod uwagę interesów „innego”, bycie „społecznym” w sensie przedstawionym przez Webera jest podstawą antycypowania jego zachowania i w ten sposób we współzależnym świecie zaspokajania potrzeb „jaźni”. Własny interes nie oznacza autyzmu, ale „branie pod uwagę” nie oznacza „identyfikowania się z”. Po drugie, własny interes dotyczy motywacji, nie zachowań. Tak długo, jak długo współpraca jest czysto instrumentalna – państwo pomaga innemu państwu, na przykład tylko dlatego, że jego własne bezpieczeństwo jest zagrożone – jest ona egoistyczna. Z drugiej strony, jeżeli państwo pomaga innemu, ponieważ się z nim identyfikuje, w taki sposób, że w przypadku gdy jego własne bezpieczeństwo nie jest zagrożone, nadal widzi zagrożenie dla siebie, wtedy jest to działanie wynikające z interesu kolektywnego⁵.

Rzeczywiście pojednanie należałoby postrzegać w kontekście motywacji, ale ta z kolei jest trudna do zdefiniowania. W niniejszej książce pojednanie rozpatrywane jest raczej jako pewien proces, i to motywowany bardziej własnymi realistycznymi interesami niż kolektywnymi, biorąc pod uwagę zarówno jedną, jak i drugą stronę dwustronnych relacji. Odróżniam zatem konstruktywistyczną siatkę pojęciową od obiektywnego spojrzenia na fakt – we wzajemnych relacjach zachodzi pojednanie, choć jego motywy nie są altruistyczne.

Normalizacja stosunków wzajemnych rozpatrywana jest z kolei nie tylko i nie tyle jako nawiązanie stosunków dyplomatycznych, co stworzenie norm prawnych sprzyjających kontaktom bilateralnym, głównie międzypaństwowym. Wzajemne traktowanie się jako suwerenne podmioty, mające własne interesy narodowe i aspiracje, a także sprzyjanie wzajemnemu poznaniu się oceniam jako elementy procesu normalizacji stosunków dwustronnych i obojawnego pojednania.

⁴ A. Wendt, *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 215.

⁵ *Ibidem*, s. 226.

Struktura pracy

Dla przedstawienia ewolucji dwustronnych stosunków amerykańsko-wietnamskich najbardziej zasadna wydaje się struktura podporządkowana kryterium chronologicznemu. W każdym rozdziale wykorzystano natomiast podejście problemowe do omawianych zagadnień. Rozdział pierwszy, *Tło polityczne i historyczne relacji wietnamsko-amerykańskich*, obejmuje najdłuższy okres wzajemnych stosunków a zarazem najbardziej dramatyczny. Cezura początkowa to druga wojna światowa, w czasie której partyzantka Ho Chi Minha korzystała z niewielkiej pomocy wojskowej i szkoleń amerykańskich. Rozdział kończą lata 1973–1976, kiedy po konferencji paryskiej podpisano pokój kończący amerykański okres wojen indochińskich oraz doszło do wycofania wojsk amerykańskich i zajęcia stolicy Wietnamu Południowego – Sajgonu. Książka jest podporządkowana głównie analizie współczesnych stosunków dwustronnych, ale bez krótkiego chociażby wprowadzenia do historycznych korzeni tych relacji trudno zrozumieć istniejące problemy oraz drogę, jaką musiały przejść obie strony do zbudowania dzisiejszego wszechstronnego partnerstwa. Ponadto okres ten pokazuje, że podejmowane były wówczas próby budowy dobrych relacji, na drodze których stanął zimnowojenny układ sił międzynarodowych.

W rozdziale drugim, *Fiasko pierwszych prób porozumienia*, znajdujemy odpowiedź na pytanie, dlaczego nie udało się nawiązać stosunków dyplomatycznych po zjednoczeniu Wietnamu w 1976 r. Przyczyny tego leżą zarówno po stronie amerykańskiej, jak i wietnamskiej. Stany Zjednoczone patrzyły na Wietnam przez pryzmat uwarunkowań regionalnych, a pogarszające się stosunki Hanoi z Chinami kazały Amerykanom wybrać to, co było dla nich istotniejsze. Stany Zjednoczone zdecydowały się nawiązać stosunki z ChRL, pozostawiając Wietnam na czas bliżej nieokreślony na uboczu. Wietnam z kolei opowiedział się po stronie ZSRR, uzależnił od niego, a wprowadzenie wojsk wietnamskich do Kambodży Czerwonych Khmerów na lata pogrzebało szansę na uregulowanie stosunków nie tylko z USA, ale i pozostałymi państwami, które mogłyby pomóc w odbudowie kraju, np. z Japonią czy członkami ASEAN. Wietnam, być może, zrobił jeszcze jeden błąd, zbyt pryncypialnie domagając się od USA rekompensaty za zniszczenia wojenne, co stronie amerykańskiej zupełnie nie odpowiadało.

Rozdział trzeci, *Od nawiązania stosunków dyplomatycznych do Dwustronnego Porozumienia Handlowego*, obejmuje pięcioletni okres lat 1995–2000, kiedy doszło do najważniejszych osiągnięć. W 1995 r. oba państwa nawiązały stosunki dyplomatyczne, a w 2000 r. podpisały ważne porozumienie handlowe, które dla Wietnamu stało się również przepustką do WTO. Cały proces rozmów i nawiązywania stosunków dyplomatycznych był możliwy dzięki zmianie poli-

tyki wewnętrznej Wietnamu. Rozdział ten udowadnia, że polityka wewnętrzna i zagraniczna są nierozdzielnie ze sobą związane. Nacisk został położony na reformy *doi moi*, które doprowadziły do znacznej liberalizacji polityki gospodarczej, a przede wszystkim głosiły hasła dywersyfikacji partnerów. W państwach o ustabilizowanej demokracji i systemie politycznym wahnięcia polityki zagranicznej nie są zaś tak bardzo odczuwalne.

Ostatnie dwa rozdziały dotyczą całokształtu rozwoju współczesnych relacji dwustronnych USA i Wietnamu. Rozdział czwarty, *XXI wiek i nowy sojusz w regionie Azji i Pacyfiku?*, jest podporządkowany tezie o realnym nowym sojuszu w regionie Azji i Pacyfiku, który do niedawna był nie do pomyślenia. Oprócz opisanego wielu problemów, które wciąż jeszcze hamują rozwój wzajemnych stosunków, zwrócono tu uwagę na czynniki, które sprzyjają pogłębianiu tych relacji – za najważniejszy z nich uznając czynnik chiński, pojawiający się głównie w kontekście sporu na Morzu Południowochińskim. Problemy bezpieczeństwa są tymi, które najbardziej łączą obu partnerów, ale jednak nie jedynymi. W rozdziale piątym, *Pozostałe dziedziny współpracy: gospodarcza, naukowa i kulturalna na początku XXI wieku*, opisano stosunki handlowe, inwestycje amerykańskie czy nowe inicjatywy integracyjne, jak np. Partnerstwo Transpacyficzne lub Inicjatywa Dolnego Mekongu. Analizę ewolucji stosunków amerykańsko-wietnamskich kończy okres drugiej prezydentury Baracka Obamy.

Podstawy teoretyczne, metodologia i tezy badawcze

Analiza współczesnych stosunków dwustronnych między Wietnamem i Stanami Zjednoczonymi wymyka się konwencji jednowymiarowego metodologicznego podejścia. Z jednej strony łatwo ulec pokusie, by proces ich normalizacji omawiać w oparciu o liberalny paradygmat oceny stosunków międzynarodowych – likwidowanie barier prawnomiędzynarodowych, zawieranie nowoczesnych umów i porozumień dwustronnych, oparcie ich na jasnych podstawach, zgodnych z zasadami liberalnych gospodarek, proces pojednania sprzyjający interesom obu partnerów. Takie podejście może być jednak obarczone pewnym ryzykiem, ponieważ analiza będzie dotyczyć największych do niedawna wrogów, a dodatkowo współczesne relacje muszą uwzględniać szeroki kontekst sporów regionalnych, kontrastów rozwojowych czy istniejących i podgrzewanych nacjonalizmów. Te z kolei wydają się pozostawać w głębokiej sprzeczności z teorią nawiązującą do idealistycznych wzorców budowy porządku międzynarodowego. Pojawia się zatem wątpliwość, czy zastosowanie innych paradygmatów badawczych przy opisie tych samych faktów politycznych doprowadzi nas do różnych wniosków? Poniekąd zastosowanie tego czy innego paradygmatu

badawczego zależy od okresu historycznego, którego badania się podejmujemy, ale też od spojrzenia autora i jego refleksji naukowej. Stąd dyskusje między-paradygmatyczne i pytania dotyczące możliwości korzystania z jednego paradygmatu badawczego.

Teorie neoliberalne trudno uznać za jednolitą wykładnię podejścia do stosunków międzynarodowych. Australijski badacz James L. Richardson twierdzi, że liberalizm nie jest jednolitą filozofią i na jego gruncie zawsze występowały napięcia między ideami a wartościami, które legły u podstaw tradycji liberalnej⁶. Według niego liberalizm może być przydatny do badań nie jako paradygmat, ale pewne ramy badawcze, określone spojrzenie na stosunki międzynarodowe, wolne od realistycznych uprzedzeń⁷. Historycznie neoliberalizm czerpał inspirację z tzw. liberalnego porządku świata budowanego na przełomie XIX i XX stulecia. Jego gorącym orędownikiem był np. Friedrich Hayek, przeciwnik interwencjonizmu państwowego i zwolennik liberalnej polityki gospodarczej⁸. Ta metoda spojrzenia na budowę państwa w relacjach międzynarodowych z powodzeniem opisuje procesy rozwoju demokracji w państwach rozwijających się i sposób znalezienia miejsca w globalnym kapitalizmie⁹. Jest też właściwym punktem odniesienia teoretycznego w przypadku Wietnamu i jego polityki modernizacji *doi moi*. **To właśnie proces modernizacji gospodarki oraz zmiana sposobu postrzegania świata pozwoliły na stopniowe zbliżenie dwóch państw – niedawnych wrogów.** Wietnam coraz śmielej, zwłaszcza po podpisaniu dwustronnej umowy handlowej BTA ze Stanami Zjednoczonymi, wkroczył w powiązania oparte na zasadzie wolnego handlu: Porozumienie o Partnerstwie Transpacyficznym, a wcześniej Strefa Wolnego Handlu w ramach ASEAN czy chociażby Euroazjatycka Strefa Wolnego Handlu.

Teorie neoliberalne w stosunkach międzynarodowych czerpią inspiracje również z klasycznego nurtu idealistycznego, którego orędownikiem był Thomas Woodrow Wilson. Powstałe w opozycji do koncepcji neorealistycznych, zwracają one uwagę na inne cele, niekoniecznie ukierunkowane na egoistyczne interesy poszczególnych państw i niemilitarne środki ich osiągnięcia. Głoszą, że lepiej żyć w pokoju, niż prowadzić wyniszczające wojny, że warto budować dobre prawo międzynarodowe i stosować je w praktyce, a także rozwiązywać spory na drodze negocjacji. Warto też współpracować gospodarczo i politycznie oraz iść na kompromis w imię pokoju i budowy dobrobytu, a nie izolować się

⁶ J.L. Richardson, *Critical Liberalism in International Relations*, „Working Paper” 2002, Vol. 7, <http://ips.cap.anu.edu.au/sites/default/files/02-7.pdf> [dostęp 6.05.2016].

⁷ *Ibidem*.

⁸ F.A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, The University of Chicago Press 1949.

⁹ S. Kalim, *Developing Countries Experience with Neoliberalism and Globalisation*, „Research in Applied Economics” 2012, Vol. 4, Issue 4.

i działać w pojedynkę. Przytoczone idee legły u podstaw najbardziej znanych i przywoływanych w badaniach międzynarodowych współczesnych koncepcji liberalnych, np. *kompleksowej współzależności* Josepha Nye'a i Roberta Keohane'a¹⁰. Autorzy ci zwracają uwagę na wielość powiązań i spraw, które muszą być rozwiązywane przez państwa, różnorodność podmiotów, które angażują się w stosunki międzynarodowe i wzrost pozamilitarnych środków rozstrzygania sporów. **Rozwinięcie koncepcji miękkiej siły (*soft power*), w odróżnieniu od jej przeciwieństwa – twardej siły (*hard power*), zawarte w znanej książce Josepha Nye'a, na stałe wpisało się w sposób postrzegania budowy stosunków między państwami oraz zachęcało do realizacji polityki zagranicznej poprzez pokazywanie własnej atrakcyjności, a nie stosowanie gróźb i zastraszania**¹¹. Zdecydowanie te elementy omawianej teorii pomogą wyjaśnić dojsce przez Wietnam i Stany Zjednoczone do otwarcia nowego etapu wzajemnych relacji.

W duchu liberalnym wypowiadał się również Harold Bull, który pisał o nowym systemie międzynarodowym, nazwanym przez niego „społeczeństwem państw” (*society of states*). Ten sposób patrzenia na stosunki międzynarodowe legł u podstaw pluralizmu, który, obok państwowych, zakładał również zwiększającą się rolę niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych¹². **W przypadku zarówno Wietnamu, jak i Stanów Zjednoczonych wsparcie szeroko pojętego biznesu, a nawet organizacji amerykańskich weteranów czy po prostu wietnamskiej młodzieży, dla procesu normalizacji stosunków wzajemnych było aż nazbyt widoczne.**

Wreszcie przydatny dla analizy nowego etapu stosunków amerykańsko-wietnamskich jest liberalizm instytucjonalny. Andrew Moravcsik, jeden z twórców tego nurtu badawczego, wykorzystał go do badania problematyki UE, ale nie tylko. Teoria ta posłużyła mu również do interpretacji polityki bezpieczeństwa w Azji Północno-Wschodniej¹³. Spojrzenie tego autora na region – zróżnicowany, pełen sprzeczności i nierozwiązanych potencjalnych konfliktów – sprawia, że zarówno on, jak i wielu innych badaczy, zadaje sobie fundamentalne pytanie o źródła konfliktów i współpracy oraz perspektywy pokoju i stabilności. W tym kontekście pojawiają się pytania pomocnicze o rolę Chin, możliwość odgrywania przez to państwo konstruktywnej roli i zdolność regionu do rywalizacji

¹⁰ R.O. Keohane, J.S. Nye, Jr., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston 1977.

¹¹ J. Nye, *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej – perswazyjne środki oddziaływania politycznego (kultura, propaganda, dyplomacja)*, Warszawa 2007.

¹² N. Rengger, *Pluralism in International Relations Theory: Three Questions*, „International Studies Perspectives” 2015, Vol. 16, Issue 1, s. 32–39.

¹³ G.J. Ikenberry, A. Moravcsik, *Liberal Theory and the Politics of Security in Northeast Asia*, Paper prepared for the Ford Foundation Project on Non-Traditional Security, Seoul, South Korea, 10.01.2004.

z tym krajem. Drugi zbiór wątpliwości to pytania o kulturę polityczną, interesy grup, wartości, politykę historyczną, wreszcie nacjonalizmy w Chinach, Korei czy Japonii. Trzecia grupa to pytania o zależność między polityką, gospodarką a bezpieczeństwem, interakcje między współpracą strategiczną a konfliktem regionalnym. Moravcsik zwraca uwagę, że na region można spojrzeć zarówno z punktu widzenia teorii realistycznej, jak i liberalnej.

Biorąc zatem pod uwagę wymienione idee, mieszczące się w szerokim pojęciu teorii liberalnych, spróbuję spojrzeć na współczesne relacje wietnamsko-amerykańskie z punktu widzenia ich wiarygodnego wytłumaczenia i pokazania złożoności otoczenia międzynarodowego. W książce znajdują się zatem odniesienia do przywołanych opinii, m.in. cytowanego Moravcsika oraz Richardsona, którzy uważają, że przy opisie społeczeństw Azji Wschodniej oparcie się jedynie na liberalnym paradygmacie jest trudne do wykonania. Według Richardsona: „Dyskusja dotycząca konsekwencji neoliberalizmu w tych społeczeństwach uwydatnia skomplikowane kwestie i jest z konieczności wybiórcza. Z tego powodu analiza nie rozciąga się na inne rodzaje społeczeństwa, takie jak te w Azji Wschodniej czy w byłych krajach komunistycznych”¹⁴.

Wątpliwości owe każą zastanowić się nad przydatnością realizmu w badaniu procesów zachodzących w regionie Azji Południowo-Wschodniej. Do analizy dyplomacji wietnamskiej może być zastosowana neoklasyczna realistyczna teoria stosunków międzynarodowych¹⁵, która skupia się na uwarunkowaniach wewnętrzpaństwowych.

Bodźce zewnętrzne, a zwłaszcza dominujący wpływ Chin na sytuację w Azji Południowo-Wschodniej w całym okresie budowy wietnamskiej niepodległości, ich niekontrolowany wzrost gospodarczy, a obecnie konflikt na Morzu Południowochińskim, są traktowane jako zmienne niezależne, wyznaczające ogólne ramy dyplomacji rządu w Hanoi wobec innych graczy międzynarodowych, w tym będących przedmiotem niniejszej analizy Stanów Zjednoczonych. Z kolei czynniki wewnętrzne, takie jak uwarunkowania ideologiczne czy zmiany społeczno-gospodarcze w Wietnamie, stanowiły zmienne zależne. Biorąc pod uwagę taką kolejność spojrzenia na dwustronne relacje amerykańsko-wietnamskie, zauważamy, że uwarunkowania zewnętrzne nie zawsze przekładają się bezpośrednio na konkretne decyzje w polityce zagranicznej, jak zakładałaby teoria neorealistyczna. Czynniki wewnętrzpaństwowe zniekształcały bowiem presję międzynarodową na Wietnam, opóźniały, a niekiedy nawet całkowicie eliminowały określone naciski. Wewnętrzny opór przed bezpośrednim wpływem mocarstw operujących w Wietnamie jest widoczny na każdym z omawianych etapów.

¹⁴ J.L. Richardson, *Contending Liberalisms in World Politics: Ideology and Power*, London 2001, s. 93.

¹⁵ G. Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, „World Politics” 1998, Vol. 51, No. 1, s. 144–172; J. Sterling-Folker, *Realist Environment, Liberal Process, and Domestic-Level Variables*, „International Studies Quarterly” 1997, Vol. 41, No. 1, s. 1–25.

Ciekawej analizy realistycznego modelu w chińskiej myśli politycznej dokonał Edward Haliżak w tekście *Realizm w chińskiej nauce o stosunkach międzynarodowych*¹⁶. Autor przywołał tu idee Yana Xuentonga, który twierdzi, że Chiny w oparciu o własną tradycję są w stanie przedstawić alternatywny w stosunku do zachodniego model stosunków międzynarodowych, aby w ten sposób zakwestionować hegemonię USA. Dla Wietnamu, niezależnie od przytoczonej argumentacji, nadal będzie to hegemonizm, choć tym razem chiński.

Kontekst chiński, przewijający się w analizie budowania relacji wietnamsko-amerykańskich, w dużym uproszczeniu pozwala na sformułowanie następującej tezy: to poszukiwanie obrony przed chińską hegemonią oraz wsparcia postępowania Hanoi za wszelką cenę, chociażby w kwestii określenia suwerennego władztwa nad archipelagami Spratly i Paracele, kieruje Wietnam w objęcia USA. Z drugiej strony, to właśnie realizm wyjaśnia zachowanie Stanów Zjednoczonych po zimnej wojnie, co przedstawia w artykule *Realizm ofensywny Johna J. Mearsheimera a hegemonia Stanów Zjednoczonych Ameryki po zimnej wojnie* Aldona Tomczyńska¹⁷. Autorka przytacza trzy zasadnicze konsekwencje międzynarodowej anarchii, na które prawidłową odpowiedź daje realizm. Konsekwencje owe to: istnienie ofensywnych zdolności państw w systemie, ich niepewności w odniesieniu do wzajemnych intencji oraz silna chęć przetrwania. John J. Mearsheimer opisuje stosunki międzynarodowe jako arenę walki o potęgę, i taki cel przyświeca Ameryce – jest to realizm ofensywny¹⁸. W taki sposób można tłumaczyć *American pivot to Asia*, jak również niepewność Wietnamczyków w stosunku do amerykańskich intencji.

Wspomniana niepewność podkreślona jest również w definiowaniu własnej polityki jako opartej na multilateralizmie. To niejednoznaczne pojęcie można definiować przez pryzmat regionalizmu. I tak, w odróżnieniu np. od regionalizmu europejskiego, regionalizm wschodnioazjatycki można określić mianem *soft* – luźnego powiązania instytucjonalnego, z jego cechami wymienionymi przez Kevina Caia¹⁹ i z pewnymi elementami multilateralizmu wymuszonymi przez globalizację w ramach WTO. Państwa regionu po latach starań są członkami tej organizacji, podporządkowały się jej wymogom i akceptują procesy zachodzące na poziomie globalnym.

¹⁶ E. Haliżak, *Realizm w chińskiej nauce o stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Teoria realizmu w nauce o stosunkach międzynarodowych. Założenia i zastosowanie badawcze*, red. E. Haliżak, J. Czaputowicz, Warszawa 2014, s. 167–194.

¹⁷ A. Tomczyńska, *Realizm ofensywny Johna J. Mearsheimera a hegemonia Stanów Zjednoczonych Ameryki po zimnej wojnie*, [w:] *ibidem*, s. 341–356.

¹⁸ *Ibidem*, s. 343–344.

¹⁹ K.G. Cai, *Explaining the Soft – Open Regionalism in East Asia*, [w:] *Asian Economic and Political Issue*, Vol. 8, ed. F. Columbus, New York 2003, s. 92.

Multilateralizm regionalizmu wschodnioazjatyckiego w sensie politycznym można postrzegać przez pryzmat teorii Johna Ruggiego²⁰. Na wartości związane z ideą multilateralizmu, na których oparte są polityki zagraniczne, kładzie się nacisk nie tylko w retoryce wykorzystywanej przez liderów politycznych regionu, ale i wypowiedziach opisujących go analityków.

Multilateralizm w regionalizmie wschodnioazjatyckim wynika również z wielości instytucji, które mają doprowadzić do wyłonienia wspólnoty. Rozmnażają się sieci polityczne, gospodarcze i społeczne, a sprawy regionalne są kierowane przez działania zbiorowe. Liderem i inicjatorem tych instytucji jest ASEAN, a nie oddzielne mocarstwa, które są tu obecne, takie jak Stany Zjednoczone, Chiny i Japonia. Mnogość pojawiających się instytucji i forów konsultacji można zinterpretować w różny sposób. Często zjawisko to opisywane jest jako niewydolność struktur, niemożność wypracowania jednolitego stanowiska. Dla innych, wręcz przeciwnie, cechą wschodnioazjatyckiego regionalizmu jest dochodzenie do większej efektywności instytucji poprzez konsultacje, negocjacje i zasadę konsensusu, dzięki której podejmowane są decyzje. Multilateralizm taki często określa się mianem *Asian (ASEAN) way* – azjatyckim sposobem radzenia sobie z globalnymi wyzwaniami, podkreślając nieingerencję w sprawy wewnętrzne członków i dobrowolne wykonywanie decyzji regionalnych, gwarantujących wzmocnienie ochrony suwerenności.

Spojrzenie na stosunki dwustronne w tym kontekście gwarantuje zwrócenie uwagi na walkę o suwerenność kształtowania polityki zagranicznej niezależnie od aspiracji mocarstw – USA, Chin czy Rosji – wobec Wietnamu. Kraj ten jest bowiem częścią regionu nie tylko w sensie geograficznym, ale i politycznym, a jego strategia jest mocno osadzona w multilateralnych wyborach Azji Południowo-Wschodniej.

Analiza polityki zagranicznej państwa i budowa relacji zewnętrznych są podporządkowane tak wielu czynnikom, że nie sposób ograniczyć się do wybranych klasycznych metod. W książce znajduje się wiele odwołań do znaczenia polityki wewnętrznej państwa, zwłaszcza Wietnamu, bo to głównie zmiany jego koncepcji strategicznych wpływały na relacje ze Stanami Zjednoczonymi. Tutaj inspiracją może być chociażby dorobek naukowy Petera Gourievitcha, który zwraca uwagę na zależności między polityką wewnętrzną i zewnętrzną państwa²¹. Na ten temat pisali również polscy badacze, Ryszard Zięba i Teresa Łoś-Nowak.

Na koniec uwag metodologicznych pozwolę sobie przytoczyć ideę prof. Marka Pietrasia, który zdecydowanie opowiada się za koniecznością się-

²⁰ J.G. Ruggie, *Multilateralism: The Anatomy of the Institutions*, „International Organization” 1992, Vol. 46, No. 3, s. 561–598.

²¹ Zob.: P. Gourevitch, *The Second Image Reversed: The International Sources of Domestic Politics*, „International Organizations” 1978, Vol. 32, No. 4, s. 881–912.

gania po różne metody badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych i przytacza pojęcie „skrzynki z narzędziami”, aby opisać złożoność badań z tego zakresu. Profesor Adrianna Dudek natomiast nazywa narzędzia badawcze polityki zagranicznej państwa analitycznym eklektyzmem²². Moja refleksja również podąża w tym kierunku, o czym świadczy podjęty temat badawczy. Wielość czynników, uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, zazębiających się i wykluczających interesów nie tylko samych uczestników relacji dwustronnych sprawia, że sięganie po różnorodne metody badawcze i spojrzenie zaproponowane w różnych teoriach wspomagających badania stosunków międzynarodowych wydawało się możliwe do zastosowania w książce.

Uwagi na temat stanu badań i wykorzystanych źródeł

Niniejsza praca obejmuje szeroki przedział czasowy. Celowo został wprowadzony wątek dotyczący historycznej perspektywy relacji amerykańsko-wietnamskich (dobrze omówiony w literaturze przedmiotu). Reprezentowane są też różne perspektywy badawcze i punkty widzenia. W obiegu publicznym dostępne są dokumenty, archiwalia, liczne pamiętniki naocznych świadków i decydentów z okresu wojny wietnamskiej. Autorka sięgnęła do wielu z nich i warto zaznaczyć, że niektóre już wcześniej zostały wykorzystane do opracowania tematu *Problem wietnamski na forum ONZ*²³. Wśród nich możemy znaleźć polskie archiwalia Ministerstwa Spraw Zagranicznych, dokumenty Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych Federacji Rosyjskiej, amerykańskie dokumenty zebrane w Foreign Relations of the United States (okres do czasu prezydentury Richarda Nixona), pamiętniki Henry’ego Kissingera, Roberta McNamary, Richarda Nixona, Cordella Hulla czy Harry’ego Trumana, liczne monografie, artykuły naukowe w różnorodnych czasopismach. Sporo nowych dokumentów z wymienionych zbiorów wzbogaciło główny wątek pracy, tj. zilustrowało ewolucję stanowiska USA wobec Wietnamu. Temu zagadnieniu poświęconych było kilka innych prac wykorzystanych w trakcie analizy, np. Marka Bradleya *Imagining Vietnam and America: The Making of Postcolonial Vietnam, 1919–1950*, Pierre’a Asselina *The Democratic Republic of Vietnam and the 1954 Geneva Conference: A Revisionist Critique*, Jamesa Hershberga *Who Murdered „Marigold” New Evidence on the Mysterious Failure of Poland’s Secret Initiative to Start U.S.-North Vietnamese Peace Talks* czy praca omawiająca

²² Z wystąpień prof. Marka Pietrasia (*Analiza polityki zagranicznej w nauce o stosunkach międzynarodowych*) i prof. Adrianny Dudek (*Analityczny eklektyzm jako narzędzie badania polityki zagranicznej*) na VI Ogólnopolskiej Konwencji Polskiego Towarzystwa Stosunków Międzynarodowych: *Badanie polityki zagranicznej państwa*, Łódź, 9–10 listopada 2016 r.

²³ M. Pietrasiak, *Problem wietnamski na forum ONZ (1945–1977)*, Łódź 2002.

pomoc amerykańską dla Wietnamu Południowego *The South Vietnamese Economy during the Vietnam War, 1954–1975*²⁴. Można stwierdzić, że zarówno amerykańskiej, jak i wietnamskiej historiografii okres wojen indochińskich jest bardzo dobrze udokumentowany. Świadczą o tym chociażby następujące publikacje: *The 30-Year War 1945–1975*²⁵, *Vietnam a Long History* Nguyen Khac Viena²⁶, *50 Years of Vietnamese Diplomacy 1945–1995* autorstwa Luu Van Loia²⁷ czy *Viet Nam-US Relationship further Understanding of the History* Pham Xanha²⁸.

Współczesny okres stosunków amerykańsko-wietnamskich był zdecydowanie trudniejszy do opracowania dokumentacyjnego i analizy. Z jednej strony oddzielnych dokumentów, raportów czy danych statystycznych jest bardzo dużo i w zasadzie dotyczą większości sfer współpracy wzajemnej, z drugiej zaś – wszystkie te materiały są jedynie przyczynkiem do analizy. Brak jest z kolei książki, która w sposób kompleksowy pokazałaby ewolucję stosunków dwustronnych między Hanoi i Waszyngtonem. Dodatkowym problemem są źródła, które siłą rzeczy dokumentują relacje w sposób oficjalny, z czego wynika brak możliwości dotarcia do faktycznych intencji i celów wzajemnych kontaktów. W związku z tym pomocne okazały się liczne rozmowy, zwłaszcza z naukowcami wietnamskimi z Akademii Dyplomatycznej Wietnamu, dyrektorem generalnym prof. Nguyen Vu Tungiem oraz dr An Lanh, przeprowadzone podczas dwóch pobytów studyjnych w Wietnamie w 2014 i 2016 r. W czasie pierwszego z nich rozmawiałam również z przedstawicielem dyplomatycznym ambasady USA w Wietnamie Brettem E. Hansenem, który przedstawił amerykańską perspektywę wzajemnych relacji. Nie unikałam przy tym rozmów z Wietnamczykami, wietnamskimi biznesmenami, intelektualistami czy zwykłymi ludźmi na temat sytuacji wewnętrznej kraju, nadziei i problemów związanych ze stosunkami Wietnamu ze światem zewnętrznym. Metoda ta pozwoliła na zobjektywizowanie oficjalnych danych, oświadczeń i opinii.

Oddzielne tematy, związane z bezpieczeństwem, współpracą nuklearną, prawami człowieka w Wietnamie, znalazły się w raportach przygotowanych dla Kongresu USA. Warto tu wymienić następujące publikacje: Mark E. Matnyin, *U.S.-Vietnam Relations in 2014: Current Issues and Implications for U.S. Policy*, Murray Hiebert, Phuong Nguyen, Gregory Poling, *A New Era in U.S.-Vietnam Relations. Deepening Ties Two Decades after Normalizations* czy wydane przez

²⁴ Kim Youngmin, *The South Vietnamese Economy during the Vietnam War, 1954–1975*, Research Paper, AP European History Class, December 2007, <https://www.zum.de/whkmla/sp/0708/ym/ym1.html> [dostęp 15.05.2016].

²⁵ *The 30-Year War 1945–1975*, Hanoi 2000.

²⁶ Nguyen Khac Vien, *Vietnam a Long History*, Hanoi 1987.

²⁷ Luu Van Loi, *50 Years of Vietnamese Diplomacy 1945–1995*, Hanoi 2003.

²⁸ Pham Xanh, *Viet Nam-US Relationship further Understanding of the History*, Hanoi 2003.

Asian Foundation i redagowane przez Catharin Dalpino *Dialog on U.S.-Vietnam Relations. Ten Years after Normalization*. Cenną pozycję stanowi także książka amerykańskiego dyplomaty Richarda H. Solomona *Exiting Indochina*²⁹, wyjaśniająca zależności między rozwiązaniem problemu kambodżańskiego i procesem normalizacji stosunków wzajemnych między USA i Wietnamem.

W pracy wykorzystano ponadto oficjalne dane statystyczne publikowane na stronach: General Statistics Office of Vietnam i United States CENSUS Bureau, WTO, Banku Światowego czy ASEAN. Wiele interesujących informacji obrazujących rosyjski punkt widzenia autorka uzyskała z Centrum Studiów nad Wietnamem i ASEAN Instytutu Dalekiego Wschodu Rosyjskiej Akademii Nauk. Jako jedyne wydaje ono periodyk „Studia Wietnamskie” („Wietnamskije issledowanija”), który, oprócz poruszania tematów historycznych i literaturoznawczych, przedstawia badania nad współczesną polityką zagraniczną Wietnamu. Autorka jest również członkiem Vietnamese Studies Group, skupiającej wietnamiistów, ekspertów zajmujących się szeroko pojętą problematyką wietnamską.

W pracy wykorzystano też liczne oddzielne artykuły, materiały, elementy dyskusji. Wreszcie wśród monografii należy wyróżnić *Changing Worlds: Vietnam's Transition from Cold War to Globalization* Davida W.P. Elliotta, *Vietnamese Diplomacy, 1975–2015: From Member of the Socialist Camp to Proactive International Integration* autorstwa Carlyle A. Thayera oraz książkę polskiego badacza Marcina Grabowskiego *Wiek Pacyfiku – polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji i Pacyfiku po roku 1989*.

Na zakończenie należy podkreślić, że problematyka azjatycka, choć głównie w kontekście chińskim i japońskim, jest coraz częściej obecna na międzynarodowych, ale też polskich konferencjach. Przyczyniły się do tego zainteresowania naukowe przewodniczącego Polskiego Towarzystwa Stosunków Międzynarodowych, prof. Edwarda Halizaka, niestrudzonego propagatora wiedzy o Azji Wschodniej, prof. Krzysztofa Gawlikowskiego, prof. Jana Rowińskiego, prof. Adama Jelonka i wielu innych badaczy, którzy wzbogacają polskie studia międzynarodowe o ten niezwykle ważny i perspektywiczny wątek studiów azjatyckich. Szczególnie jednak dziękuję w tym miejscu mojemu zespołowi z Katedry Studiów Azjatyckich Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politologicznych Uniwersytetu Łódzkiego za wsparcie i inspirację do napisania książki.

²⁹ R.H. Solomon, *Exiting Indochina. U.S. Leadership of Cambodia Settlement & Normalization with Vietnam*, Washington 2000.

Rozdział 1

Tło polityczne i historyczne relacji wietnamsko-amerykańskich

W 2015 r. Stany Zjednoczone i Wietnam uroczyście obchodziły dwudziestą rocznicę nawiązania stosunków politycznych. Obecnie możemy obserwować etap formowania amerykańsko-wietnamskich kontaktów strategicznych, mimo że proces przełamywania historycznych zaszczości oraz budowy wzajemnego zaufania był długi i żmudny. Okres zimnowojenny, poprzedzający dzisiejsze dobre relacje, był w stosunkach wzajemnych obu państw najbardziej burzliwy i jednocześnie najbardziej destrukcyjny podczas zimnowojennej konfrontacji. Jednocześnie jak było to możliwe, że od zakończenia najbardziej krwawego konfliktu po drugiej wojnie światowej, zaledwie po czterech dekadach Wietnamczycy z tak dużą sympatią wypowiadają się o „amerykańskich sojusznikach”? Ponad 3/4 mieszkańców tego azjatyckiego kraju pozytywnie wypowiada się o współczesnej roli USA, a – jak wynika z badań Pew Research Center, przeprowadzonych po 40 latach od upadku Sajgonu – w grupie bardziej wykształconych Wietnamczyków odsetek ten rośnie aż do 89%¹.

Wydaje się, że dla dzisiejszych amerykańsko-wietnamskich stosunków dwustronnych ten tragiczny okres nie ma istotnego znaczenia. Współczesne kontakty determinują czynniki pozahistoryczne, bardziej pragmatyczne i bliższe społecznemu i politycznemu zapotrzebowaniu. Mimo wszystko jednak nie sposób wyjaśnić procesów dochodzenia do współczesnych motywów budowania wzajemnych relacji bez pokazania tła historycznego. Dla wielu okres wojenny należy wykreślić lub co najmniej przepuścić go przez pryzmat zimnowojennej konfrontacji – Wietnam nie był wówczas podmiotem, ale przedmiotem stosunków międzynarodowych, zatem może nie być „wiarygodny” w przedstawianiu ich ewolucji. Niezależnie od tych racji na dzisiejszych relacjach amerykańsko-wietnamskich ciąży bagaż historyczny – odwołania do nie-

¹ Zob.: *40 Years after Fall of Saigon, Vietnamese See U.S. as Key Ally*, <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/04/30/vietnamese-see-u-s-as-key-ally> [dostęp 4.05.2016].

dawnej przeszłości pojawiają się w dyskursie politycznym zarówno samych Wietnamczyków, jak i tych wszystkich ekspertów, którzy zalecają powściągliwość i rozwagę przed zbliżeniem Hanoi z Waszyngtonem.

Okres ten jest ważny również z innego powodu – podkreśla rolę czynnika chińskiego w omawianych relacjach (zostanie uwzględniony w niniejszych rozważaniach). Zdecydowanie stanowi on zmienną niezależną w naszych badaniach. Nie tylko wpływa na wzajemne relacje amerykańsko-wietnamskie, ale też determinuje określone zachowanie Wietnamu na arenie międzynarodowej.

Przedmiotem rozważań w niniejszej książce nie jest starożytna historia regionu. Warto jednak pamiętać, że cywilizacja wietnamska wyrosła na gruncie przemożnych wpływów cywilizacji chińskiej, a w okresie dwóch dynastii chińskich: Han i Tang (III w. p.n.e. – 939 r.) władza na obszarze formującego się w dorzeczu Rzeki Czerwonej państwa wietnamskiego była sprawowana za pośrednictwem chińskich gubernatorów, mianowanych przez cesarzy. Ten tysiącletni okres oznaczał dla Wietnamu napływ chińskich wierzeń religijnych, systemów filozoficznych, organizacji życia ekonomicznego i społecznego, jak również systemu edukacji, wzorców etycznych czy pisma. Cywilizacja chińska, której poziom przewyższał inne znane cywilizacje tego czasu, nie potrafiła jednak w pełni podporządkować sobie Wietnamu. Plemiona zamieszkujące ten obszar, zwane przez kronikarzy chińskich Yue, różniły się w sposób zasadniczy od Chińczyków, zarówno pod względem etnicznym, wyglądu zewnętrznego, jak i obyczajowości. Od samego początku eksponowały swoją odrębność i chęć zbudowania równoprawnych relacji. Świadczą o tym legendy, które w historiografii wietnamskiej przekazywane są jako dowód na budowanie tożsamości narodowej².

Utworzenie niezależnego państwa wietnamskiego w 939 r. przez pierwszą dynastię Ngo nie oznaczało, że Chiny zrezygnowały z dominacji nad południowym sąsiadem. Wietnam pozostawał państwem wasalnym, a jego niezależność zmieniała się w różnych okresach³. Po podpisaniu w 1883 r. porozumienia w Hue, które formalnie sankcjonowało protektorat francuski w Annamie, Wietnamczycy zwrócili się o pomoc do Chin. W latach 1883–1885 trwała niewypowiedziana wojna z Francją, w której regularne oddziały chińskie Czarnych Flag odniosły kilka zwycięstw. Było jednak zbyt późno, by mogło to coś zmienić i w roku 1885 Chiny uznały protektorat francuski nad Wietnamem oraz zagwarantowały przywileje dla Francji w ich południowych prowincjach⁴. Kolejne działania, już po drugiej wojnie światowej, wzmagaly strach

² Huu Ngoc, *Sketches for a Portrait of Vietnamese Culture*, Hanoi 1995, s. 6–190, 309–372.

³ Na temat historii Wietnamu zob. m.in.: W. Olszewski, *Historia Wietnamu*, Wrocław 1991; Nguyen Khac Vien, *Vietnam a Long History*, Hanoi 1987.

⁴ Szerzej na temat polityki chińskiej wobec Indochin w tym okresie zob.: V. Purcell, *The Chinese in Southeast Asia*, London–New York 1951.

Wietnamu przed dominacją chińską. Analiza kolejnych zdarzeń historycznych pozwala na sformułowanie wniosku, że na różnych etapach kształtowania polityki zewnętrznej państwa, w tym wobec Stanów Zjednoczonych, czynnik chiński, jak było już powiedziane, odgrywał i wciąż odgrywa znaczącą rolę. O nieufności wobec „wielkiego brata” nieustannie przypomina również „wietnamska ulica”.

Czym były motywowane i w jaki sposób rozwijały się relacje wietnamsko-amerykańskie? Jakie czynniki wewnętrzne nałożyły się na sposób dochodzenia do normalizacji? Jakie wybory stawiały przed obiema stronami? Odpowiedź na te pytania wypełnia treść niniejszego rozdziału. Mottem niech będą tu słowa z deklaracji niepodległości, wygłoszone przez lidera wietnamskich ruchów wolnościowych okresu wojennego, prezydenta Ho Chi Minha, które odczytał 2 września 1945 r. na placu Ba Dinh podczas proklamowania niepodległości Wietnamu. Nawiązywały one wprost do Deklaracji Niepodległości Stanów Zjednoczonych z 1776 r. i głosiły, że wszyscy ludzie stworzeni są jako równi, że Stwórca obdarzył ich pewnymi nienaruszalnymi prawami, że w skład tych praw wchodzi życie, wolność i swoboda ubiegania się o szczęście. Kiedy czytałam pożółkłe kartki wietnamskiej deklaracji, dołączone do prośby skierowanej do rządu polskiego o uznanie państwowości Wietnamu i nawiązanie stosunków dyplomatycznych⁵, pojawiło się następujące pytanie: Co takiego się stało, że ta fascynacja wolnością amerykańską uległa tak strasznej deformacji? A może nigdy jej nie było, była jedynie chęć realizacji postawionego celu, tj. odzyskania niepodległości za wszelką cenę, nawet za cenę układu z „wrogiem klasowym” i podeptania ideologicznych wartości? Co się stało, że Stany Zjednoczone odrzuciły zachętę Wietnamu do dyplomatycznego wsparcia ich państwowości. Na te pytania można odpowiedzieć, bazując na zachowanych dokumentach archiwalnych, licznych pamiętnikach i wypowiedziach świadków epoki. Ten wojenny i krótki powojenny epizod wzajemnych stosunków świadczy o tym, że oba państwa mogły inaczej zrealizować swoje cele i w zasadzie osiągnąć stan obecny w zdecydowanie mniej krwawy sposób (taka narracja ma, co prawda, charakter ahistoryczny, ale zawsze, gdy analizuję wczesny etap wzajemnych relacji amerykańsko-wietnamskich, owa myśl nasuwa się sama).

1.1. Polityka amerykańska wobec Indochin do i w czasie drugiej wojny światowej

Na stronie internetowej ambasady amerykańskiej w Hanoi można znaleźć informację, że wzajemne relacje obu państw mają długą historię – sięgają końca XIX w., kiedy w Sajgonie w roku 1889 powstała agencja handlowa, któ-

⁵ Posłanie rządu DRW do wszystkich rządów świata, Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalej: MSZ) Rzeczypospolitej Polskiej (dalej: RP), księga 29/64, teczką 4, wiązka 4, 1954–1960.